

طراحی و قالب‌گیری

اهداف: در پایان این فصل از هنرجو انتظار می‌رود که:

- ۱- مراحل طراحی و ساخت صورتک را توضیح دهد.
- ۲- انواع مواد ساخت صورتک را نام ببرد.
- ۳- با توجه به صورت و لباس بازیگر، طراحی صورتک را انجام دهد.
- ۴- با توجه به شخصیت نمایشی و یا نقش، طراحی صورتک را انجام دهد.
- ۵- مواد و ابزار قالب‌گیری صورت را توضیح دهد.
- ۶- با توجه به صورت بازیگر، قالب‌گیری انجام دهد.

۱-۳- تعریف صورتک، انواع و کاربرد آن در نمایش

هر پوششی بر چهره، صورتک نامیده می‌شود. صورتک می‌تواند از جنس گل، گچ، چوب، برگ درختان، پشم، پوست، پارچه، تور، چرم، مقوا، اسفنج، سیم، فلز، پلاستیک و غیره باشد. استفاده از صورتک به جهت تغییر قیافه با اهداف مختلفی صورت می‌گیرد. صورتک می‌تواند به منظور ایجاد ارتباط، استتار، برتری جویی، به دست آوردن قدرت روانی، سرگرمی و شادی، رها ساختن، آزاد کردن، پنهان ساختن چهره، دستیابی به هویت تازه و شخصیت استفاده گردد.

به طور کلی صورتک از دیرباز با انسان بوده است. انسان اولیه برای شکار حیوانات از صورتک‌های ابتدایی ساخته شده از لیاف، برگ، پوست درختان، گل، پشم و پوست حیوانات بهره می‌برده و برای تزئین آن از شاخ و دندان و پر پرندگان استفاده می‌کرده است. او چهره را با این حربه می‌پوشاند. در واقع صورتک تنها وسیله بهره‌برداری از شکار محسوب نمی‌شد، بلکه اعتقاد انسان اولیه به روح‌گرایی^۱ در جمادات و نباتات، و باور او به انتقال روح بشر به این دو را در برمی‌گرفت. صورتک برای ارتباط انسان اولیه با ارواح مورد استفاده قرار می‌گرفت. در این دوران، صورتک نوعی قدرت نامرئی به حساب می‌آمد. انسان اولیه با پنهان کردن چهره خویش، هویت خود را به فراموشی می‌سپرد و نوعی برتری بر ارواح، نباتات، جمادات و حیوانات احساس می‌کرد. انسان اولیه با ساختن صورتک‌های منقش به نقش‌های ترسناک و عجیب و غریب به جادوگری می‌پرداخت و زشتی و پلیدی را از خود می‌راند. گاه صورتک‌های بزرگ با نقش‌های تخیلی، توسط انسان اولیه پرستش می‌شد. از دیدگاه روانی، صورتک برای انسان اولیه یک نوع پناهگاه محسوب می‌شد و در مراسمی که بر اساس لذاذ زندگی، قدرت، پیروزی و رویدادهای طبیعی بود، بر چهره مشاهده می‌شد. این حضور با رقص و موسیقی و پانتومیم همراه بود. انگیزه نهادن صورتک بر چهره در نمایش‌ها و کارناوال‌های امروزی که در اکثر کشورهای جهان برگزار می‌شود، از مراسم متأثر فاصله دارد.

مطالب فوق اشاره‌ای گذرا بر تولد صورتک در زمان‌های گذشته بود که طی دوره‌های متمادی به گونه‌های متفاوت شاهد آن بوده‌ایم (تصویر ۱-۳).

زمانی که بازیگر، صورتک را بر چهره می‌گذارد، صورتک به صورت یک متعدی جلوه‌گر می‌شود. صورتک بر جسم و روح بازیگر تسلط یافته، او را به اجبار مطیع خود می‌سازد. او ناگزیر است از این حاکم پیروی کند. قدم‌ها، ژست‌ها و حرکات باید هماهنگ و تابع شخصیت صورتک باشد. بازیگر نمی‌تواند صورتک را تابع حرکات خود کند. او مجبور است علاوه بر هماهنگ کردن حرکات و ژست‌ها، ارتباط حسی و عاطفی با صورتک برقرار سازد. خود و صورتک را درهم ادغام کرده، آن را جزئی از وجود خویش سازد. هر قدر ارتباط حسی بین بازیگر و صورتک بیشتر گردد،

او در ارائه نقش، موفق‌تر خواهد بود. به طور کلی صورتک می‌تواند بر صحنه نمایش به شکل استعاره، نماد و تمثیل ظاهر شود.

تصویر ۱-۳

تصویر ۳-۳

تصویر ۳-۲

تصویر ۳-۵

تصویر ۳-۴

تصویر ۳-۷

تصویر ۳-۶

تصویر ۳-۹

تصویر ۳-۸

در نمایشنامه هاملت چنانچه برای ظاهر شدن روح پدر هاملت از صورتک استفاده شود، این صورتک مفهومی استعاری خواهد داشت. اگر در نمایش «پرومته در زنجیر»^۱ یا «ادیپ شهریار»^۲ صورتک به کار برود، کاربرد نمادین پیدا می‌کند. چنانچه در نمایشنامه‌ای، شبیه‌سازی به وسیله صورتک انجام شود، صورتک شکل تمثیلی به خود می‌گیرد. نمادها خود به دو گروه نمادهای ذهنی و عینی تقسیم می‌شوند. اگر صورتکی با عنوان عدالت، راستی، درستی و غیره بر صحنه ظاهر شود، صورتک نماد ذهنی خواهد داشت و اگر با عنوان روز، شب و یا دریا باشد به شکل نماد عینی نمود می‌یابد. صورتک روی صحنه می‌تواند برای تماشاگر، خوشایند و یا ناخوشایند جلوه کند. پذیرفتن نقش بازیگر با صورتک، بستگی کامل به نحوه اجرا و ارائه نقش به نحو شایسته دارد. چنانچه بازیگر خود را با صورتک تلفیق کند، ارتباط حسی میان تماشاگر و بازیگر صورتک، خود به خود ایجاد می‌شود.

امروزه صورتک مانند گذشته در نمایش از اهمیت خاصی برخوردار است. بازیگر با بهره از انواع آن بر صحنه، به نقش‌آفرینی می‌پردازد.

صورتک به طور کلی از نظر شکل، ساخت و نوع استفاده برای نمایش، انواع مختلف دارد:

الف) صورتک نیمه: از پیشانی تا روی لب بالا (تصاویر ۳-۲ و ۳-۳).

ب) صورتک تمام چهره: از پیشانی تا ناحیه چانه (تصاویر ۳-۴ و ۳-۵).

ج) صورتک سر و چهره کامل: صورتک، تمام سر و چهره را می‌پوشاند (تصویر ۳-۶).

د) صورتک کوچک: ناحیه چشم (تصویر ۳-۷)

ه) صورتک هم اندازه چهره با تزئیناتی بلند در اطراف سر: این صورتک اگر سنگین باشد، روی شانه‌های بازیگر تکیه دارد. این نوع صورتک برای اساطیر، خدایان و غیره به کار می‌رود (تصویر ۳-۸).

و) صورتک‌های کوچک، متوسط و بزرگ: برای همسرایان نمایش کلاسیک استفاده می‌شود (تصویر ۳-۹).

۱- Prometheus bound

۲- Oedip the king

فصل سوم

تصویر ۳-۱

ز) صورتک‌های چند جانبه: بر روی چهره، دو طرف چهره یا روی چهره، سر و پشت سر قرار می‌گیرد (تصویر ۳-۱).

علاوه بر صورتک بر چهره بازیگر، در زندگی روزمره نیز صورتک‌هایی را مشاهده می‌کنیم که در بخش‌های مختلف اجتماع کاربرد دارند. مانند: اطاق عمل، صورتک‌های اکسیژن جهت بیماران، صورتک‌های تنفسی شیمیایی جهت جلوگیری از ورود هوا و گازهای آلوده، صورتک‌های فضانوردان، جوشکاران، موتورسواران، صورتک‌هایی با زمینه‌های مذهبی چون پوشیه و برقع، صورتک‌های ترمیمی معلولین، صورتک‌های زیبایی، مد و غیره (تصاویر ۳-۱۱ الی ۳-۱۴).

مواد و ابزار قالب‌گیری از صورت: مواد مختلفی چون پودر گچ، نوارهای گچ شکسته‌بندی و آلزینات جهت قالب‌گیری از صورت موجود است. یکی از ساده‌ترین روش‌های قالب‌گیری از

صورت، استفاده از نوارهای گچ شکسته‌بندی است. برای انجام این کار به نوارهای گچ، وازلین، کمی آب ولرم، صابون (جهت پاک کردن چربی از صورت) نایلون فریزر، مقداری ماسه، کمی پودر مل، خمیر مجسمه‌سازی، گچ قالب‌گیری دندان پزشکی (نوعی گچ)، شیر پاک‌کن و پنبه و ابزارهایی چون روبوش پلاستیکی، قیچی، قاشق (جهت آماده کردن گچ)، کاسه‌های پلاستیکی متوسط و کاردک فلزی و قوطی خالی مقوایی [در اندازه‌های ۲۰ در ۳۰ سانتی‌متر] احتیاج دارید.

تصویر ۳-۱۲

تصویر ۳-۱۱

تصویر ۳-۱۴

تصویر ۳-۱۳

۲-۳- قالب‌گیری از صورت بازیگر

۱-۲-۳- قالب منفی: نوار گچ شکسته‌بندی [با عرض حدود ۷ سانتی‌متر] را به شکل مثلث‌های بزرگ، متوسط و کوچک بریده، روی میز قرار دهید. مدل را بر روی صندلی دارای پشتی مناسب نشاند، به او روپوش ببوشانید. دقت شود سر مدل زیاد خوابیده نباشد، چون خطوط و حجم‌های صورت تا حدود زیادی از بین می‌رود. چهره مدل را با شیرپاک‌کن و پنبه، خوب پاک کرده، موهای سر را از بالای پیشانی با یک نایلون فریزر (که از یک طرف باز شده) ببوشانید، تا موهای مدل کثیف نشود. روی تمام چهره کمی وازلین بمالید. یک ظرف آب ولرم آماده کرده و از قسمت پیشانی کار را شروع کنید. تکه‌های بزرگ مثلث را یکی یکی در آب ولرم فرو برده، آب آن را کمی گرفته، روی پیشانی کنار هم بگذارید. باید طوری آنها را بگذارید که درست در کنار هم قرار گیرند، نه بر روی هم. برای مثال کنار پره‌های بینی یا گوشه‌های چشم در طرف داخل، به مثلث‌های کوچک نیاز دارید. تا زیر چانه این کار را ادامه دهید. آخرین ناحیه‌ای که باید کار کنید، سوراخ‌های بینی است. مدل از هنگام شروع کار تا گرفتن گچ، نباید صحبت کند و یا به چهره خود حرکت دهد؛ زیرا قالب خراب می‌شود. پس از لایه اول، لایه دوم را با استفاده از نوارهای گچ شکسته‌بندی ادامه می‌دهید. سه نوار آماده می‌کنید: نواری برای پیشانی، نواری برای ناحیه بینی و گونه‌ها، نواری برای زیر بینی تا چانه. این نوارها را به ترتیب از بالا به صورت افقی روی نوارهای سه‌گوش یا مثلث لایه اول می‌گذارید. بعد از نوارهای افقی، نوبت لایه سوم می‌شود. این بار نوارهای گچی را به صورت عمودی کنار هم بر روی لایه دوم می‌گذارید. نوار سوم جهت استحکام قالب از رستنگاه موها تا چانه و اطراف چهره قرار می‌گیرد. پس از یک ربع ساعت، از مدل بخواهید صورت خود را حرکت دهد. زیر قالب را با دست گرفته، از چهره به آرامی جدا کنید. طوری کار نکنید که هنگام برداشتن قالب، موهای مدل به قالب بچسبند و کنده شود.

۲-۲-۳- قالب مثبت: زمانی که قالب منفی خشک شد، داخل آن را با قلم‌موی نرم، تمیز کنید. اگر ناصافی‌هایی مشاهده شد، کمی پودر مل را با چسب چوب ترکیب کرده، هم بزنید و با کاردک، ناصافی‌ها را پر کرده و صبر کنید تا خوب خشک شود. سوراخ‌های بینی را با خمیر مجسمه سازی ببندید و قالب را درون جعبه مقوایی که پر از ماسه است قرار دهید تا تکان نخورد. چنانچه امکان این کار برای شما میسر نیست، خمیر مجسمه‌سازی را طوری در اطراف قالب قرار دهید که قالب در جای خود محکم و استوار قرار گیرد. داخل قالب را با وازلین، چرب کنید. چهار فنجان گچ قالب‌گیری دندان پزشکی را در ظرفی پلاستیکی بریزید و کم کم به آن آب اضافه کنید تا آب و گچ در یک سطح قرار گیرند. با کمک قاشق به سرعت گچ و آب را با هم مخلوط کرده، برای جلوگیری از ایجاد حباب‌های هوا، گاهی دو طرف ظرف را بگیرد و آهسته آن را به میز بزنید. ترکیب آماده، باید نه زیاد غلیظ و نه زیاد رقیق باشد. با کمک قلم‌مو، مقداری از مایع گچ را با دقت به داخل قالب بمالید و برای به وجود نیامدن حباب‌های هوا، روی آن فوت کنید. این کار را ادامه دهید تا تمام قالب از گچ پر شود. با کاردک فلزی، سطح پشتی قالب مثبت را صاف کرده و صبر کنید تا قالب مثبت نیز خشک گردد. زمانی که قالب خشک شد، با دقت آن را از قالب منفی (قالب اولی) که در واقع پوسته مانند است، جدا کنید. با کمک قلم‌مو، گچ‌های اضافی را از روی آن پاک کنید. اگر سوراخ‌های ریزی مشاهده کردید، سوراخ‌ها را با پودر مل و چسب چوب، بتونه کنید.

آزمون‌های فصل سوم

- ۱- صورتک یعنی چه؟
- ۲- به طور معمول از صورتک برای کدام اهداف استفاده می‌گردد؟
- ۳- انسان اولیه برای شکار حیوانات، صورتک‌های ابتدایی خود را از چه موادی ساخته است؟
- ۴- در نمایش «هاملت» برای نشان دادن روح، صورتک چه مفهومی را می‌یابد؟
- ۵- در نمایش «پرومته در زنجیر» یا «ادیپ شهریار»، صورتک باید چه مفهومی را دارا باشد؟
- ۶- در نمایش‌هایی که صورتک به منظور شبیه‌سازی استفاده می‌گردد، صورتک چه مفهومی را به خود می‌گیرد؟
- ۷- انواع صورتک را نام ببرید.
- ۸- مواد و لوازم ساخت صورتک را نام ببرید.
- ۹- چگونه ساختن قالب منفی را شرح دهید.
- ۱۰- چگونه قالب مثبت ساخته می‌شود؟